

Отримано: 9 квітня 2020 р.

Прорецензовано: 15 квітня 2020 р.

Прийнято до друку: 15 квітня 2020 р.

e-mail: bondarLV@ukr.net,

n.lytvynchuk@gmail.com

DOI: 10.25264/2415-7384-2020-11-67-71

Бондар Л. В., Литвинчук Н. Б. Мотивація навчальної діяльності студентів як провідний чинник підготовки майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2020. № 11. С. 67–71.

УДК: 159.9:378.14(045)

Бондар Людмила Вікторівна,
кандидат психологічних наук, доцент
Національного авіаційного університету

Литвинчук Наталя Борисівна,
старший викладач кафедри педагогіки та психології професійної освіти
Національного авіаційного університету

МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Стаття висвітлює проблему підготовки кваліфікованих фахівців у процесі навчання в закладах вищої освіти. Засвідчено важливість вивчення мотивації навчальної діяльності студентів для підвищення ефективності навчального процесу та поліпшення професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

Стаття узагальнює теоретичний аналіз наукових публікацій із теми мотивації навчальної діяльності. Для вивчення навчальної мотивації студентів автори провели дослідження за допомогою психологічних методик, яке засвідчило, що панівними для студентів виявилися такі мотиви: отримання диплому, професійні, комунікативні, навчально-пізнавальні, соціальні, творчої самореалізації. Результати дослідження дали змогу виявити ієрархію мотивів студентів, які обумовлюють ставлення до навчання, активність у навчальному процесі, бажання стати кваліфікованим фахівцем.

Автори вважають, що для професійного становлення майбутніх практичних психологів визначальними є навчально-пізнавальні та професійні мотиви, оскільки саме вони забезпечують свідому, активну залученість студентів до навчального процесу, орієнтацію на професійний розвиток.

Ключові слова: мотивація; мотиви; навчальна діяльність; навчальна мотивація студентів.

Liudmyla V. Bondar,

*PhD in Psychology, Associate Professor at the Pedagogy and Psychology Department of Professional Education,
National Aviation University*

Natalia B. Lytvynchuk,

*Senior Lecturer at the Pedagogy and Psychology Department of Professional Education,
National Aviation University*

MOTIVATION OF STUDENTS' LEARNING ACTIVITIES AS A LEADING FACTOR IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Creating an effective system of training qualified specialists is relevant at the present stage of higher education. The motivation of students' learning activities plays a significant role in solving this problem.

The main purpose of the article is to conduct a theoretical analysis of scientific publications on this issue and study the learning motivation of fourth-year students of the educational and professional program "Practical Psychology" using the following methods, namely: "Study on the motives of students' learning activities" (A.O. Rean, V. O. Yakunin), "Methodology for diagnostics of students' learning motivation" (A.O. Rean, V.O. Yakunin in the modification of N.Ts. Badmaieva), "Motivation for studying in a higher educational institution" (T.I. Ilyina).

As a result of the presented research on the methodology for studying the motives of students' learning activities by A.O. Rean and V.O. Yakunin techniques, it was clarified that the following motives turned out to be dominant for students: getting a degree (diploma), educational and cognitive (acquiring deep and sustainable knowledge, obtaining intellectual pleasure) and professional (the desire to become a highly qualified specialist, ensuring the success of future professional activities). Thus, the majority of students emphasized the importance of obtaining their degree (diploma), that is, the dominance of the formal external sign of educational activities. In the authors' opinion, the choice of such a motive cannot provide the students with motivation and activity in the learning process.

According to the method "Diagnostics of students' learning motivation" (in the modification of N.Ts. Badmaieva) proposed by A.O. Rean and V.O. Yakunin, the significant motives for students appeared to be: communicative, professional, social, learning, cognitive and the possibility of creative self-realization. It is not surprising that students-future practical psychologists define communicative motives as the most essential owing to their connection with the peculiarities of the professional activities of the practical psychologist.

The choice of professional motives indicates that students strive to become qualified specialists, knowing the significance of the chosen profession and considering it as a way of realizing themselves as individuals.

The study conducted with the use of T. I. Ilyina and A.O. Rean method determined the following results: the dominant motives for students are considered acquiring knowledge and getting a degree.

Based on the foregoing, it can be concluded: the learning motivation is a set of motives encouraging students to study and affecting their activity in the training process. The effectiveness of students' learning activities, as well as their ability to master professional competencies, depend on the motivation structure and leading motives. Motivation is not constant, and this should be taken into account for understanding the hierarchy of motives of students' learning activities and the possibility of influencing on them.

The authors consider that learning and professional motives are decisive for the vocational training of future practical psychologists since they provide conscious and active involvement of students in the learning process, as well as the need for knowledge acquisition and professional development.

Key words: motivation; motives; learning activities; students' learning motivation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні актуальною є проблема побудови ефективної системи підготовки майбутніх спеціалістів, яка б забезпечила якість формування фахівців та їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Реалізація такої мети в закладі вищої освіти можлива тільки за умов стійкої мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів та їхньої високої активності в процесі навчання. З огляду на це, нам видається першочерговим і важливим вивчення мотивації студентів до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням мотивації присвячена велика кількість наукових праць (Г. В. Асєєв, Дж. Аткинсон, Л. І. Божович, А. А. Вербицький, Л. С. Виготський, В. К. Вілюнас, В. В. Давидов, В. І. Ковальов, О. М. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, К. Мадсен, А. Маслоу, М. В. Матюхіна, А. К. Маркова, М. Ш. Магомед-Емінов, В. С. Мерлін, Н. Г. Морозова, П. М. Якобсон, Х. Хекхаузен та ін.).

У сучасній науковій літературі поняття «мотивація» розглядають із різних поглядів: як поєднання стимулів; як сукупність потреб, мотивів, потягів, ідеалів, прагнень, цілей, інтересів, установок; як систему мотивів у її певній побудові, ієрархії.

С. Рубінштейн, В. Семиченко, О. Леонтєв, Х. Хекхаузен, П. Якобсон висвітлювали у своїх працях зв'язок і залежність поведінки та діяльності особистості від мотивації. Мотивації як ключовій характеристиці особистості приділяли увагу В. Мерлін, В. Асєєв, В. Ковальов, Л. Божович, Г. Костюк та ін. З-поміж тих науковців, що розглядали мотивацію як регулятор діяльності, зокрема навчально-пізнавальної, варто зазначити роботи М. Алексєєвої, Ш. Амонашвілі, А. Дусавицького, А. Маркової, С. Максименко, М. Матюхіної, О. Скрипченко та ін. Проблему формування мотиваційної сфери у студентів відображено в роботах В. Галузяка, В. Клачка, І. Жадан, І. Зарубінської, К. Кальницької.

Але на нашу думку, проведений теоретичний аналіз бази джерел переконує в неоднозначності визначення поняття «мотивація» та складності підходів щодо вивчення проблеми.

Мета і завдання дослідження: провести теоретичний аналіз наукових публікацій щодо мотивації студентів до навчальної діяльності. Вивчити мотивацію студентів четвертого курсу освітньо-професійної програми «Практична психологія» факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету за допомогою психологічних методик.

Проаналізувати та систематизувати здобуті результати щодо вивчення навчальної мотивації студентів для ґрунтовної підготовки майбутніх практичних психологів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових досліджень; методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін); методика «Діагностика навчальної мотивації студентів (А. О. Реан, В. О. Якунін у модифікації Н. Ц. Бадмаєвої), методика «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» (Т. І. Ільїна); метод математичної статистики критерій χ^2 Пірсона; аналізування та систематизація даних за результатами психологічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що мотивація – сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку.

Б. Ф. Ломов [6] зазначає, що під час вивчення діяльності людини велике значення має мотивація і цілеутворення. «Труднощі тут полягають у тому, що в мотивах і цілях найчіткіше проявляється системний характер психічного; вони є інтегральними формами психічного відображення. Звідки беруться і як виникають мотиви та цілі індивідуальної діяльності? Що то таке? Розроблення цих питань має величезне значення не тільки для розвитку теорії психології, а й для вирішення багатьох практичних завдань».

На думку Н. Лисовець [5] мотивацію становлять індивідуальний комплекс мотивів та сукупність дій, що спонукають особистість до діяльності.

За визначенням А. А. Реана [7], мотивація – система постійного впливу та трансформації, у якій суб'єкт дії та ситуація взаємовпливають один на одне, і результатом чого є поведінка людини.

А. Г. Бугрименко [3] стверджує, що мотивація впливає на всі підструктури особистості, як-от: психічні процеси, характер, емоції, діяльність, спрямованість і здібності.

Згідно з В.М. Тимошенко [8] головними в мотивації навчальної діяльності є пізнавальні, соціальні та комунікативні мотиви, а мотив досягнення вважають найефективнішим.

Н. Б. Бондаренко [2] стверджує, що перелік навчальних мотивів ширший, а саме: соціальні мотиви; пізнавальні мотиви, комунікативні мотиви, мотив участі в навчальному процесі; мотиви соціальної ідентифікації; мотиви особистісного розвитку; мотиви уникнення неприємностей.

Н. Ц. Бадмаєва [1] розглядає такі типи мотивації навчальної діяльності: комунікативні, уникнення невдач, престижу, професійні, творчої самореалізації, навчально-пізнавальні та соціальні.

Автори погоджуються з Т. В. Чаусовою [9], що навчальна мотивація обумовлена сукупністю багатьох чинників: системою освіти, закладом, у якому відбувається навчальний процес, та особливостями організації цього процесу; індивідуальними властивостями того, хто навчається (вік, стать, здібності, рівень інтелекту, самооцінка) та особливостями тих, хто навчає.

Багато авторів, таких як Є. П. Ільїн, Г. В. Мухіна, М. І. Мешков, А. Н. Пічників, А. О. Реан та інші, наголошували, що ефективність навчальної діяльності залежить від низки психологічних чинників, насамперед – мотиваційного. Доведено, що саме висока позитивна мотивація впливає на успішність навчальної діяльності, навіть за умов недостатньо високих здібностей. Однак високий рівень інтелектуальних здібностей не може компенсувати відсутність мотивації і не призводить до значних успіхів у навчанні.

З нашого погляду навчальна діяльність студентів є полімотивованою, оскільки активність у навчальній діяльності може бути викликана різними мотивами. Навчаючи студентів, варто розуміти мотиви навчальної діяльності для корекції методів навчального процесу, формування позитивної навчальної мотивації. Такий підхід буде сприяти підвищенню ефективності навчального процесу та професійній підготовці студентів.

Автори погоджуються з думкою А. В. Колчигіної [4], яка зазначає, що першочерговою проблемою у навчанні є демотивація більшості студентів. Саме це призводить до зниження показників навчання.

Для вивчення мотивації навчальної діяльності студентів 4 курсу освітньо-професійної програми «Практична психологія» факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету запропоновано такі методики:

- 1) «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін);
- 2) «Діагностика навчальної мотивації студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін у модифікації Н. Ц. Бадмаєвої);
- 3) «Мотивації навчання у вищому навчальному закладі» (Т. І. Ільїна).

Методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін) передбачає проведення якісного аналізу провідних мотивів навчальної діяльності. Студентам було запропоновано список мотивів, із-поміж яких потрібно було обрати п'ять найбільш значущих для них. В усій вибірці ми визначили частоту вибору того чи того мотиву, тобто ієрархію мотивів.

У результаті нашого дослідження з'ясовано, що провідними для студентів виявилися такі мотиви (рис. 1):

- 1) отримати диплом (80% студентів);
- 2) набути глибоких і стійких знань (70% студентів);
- 3) отримати інтелектуальне задоволення (70% студентів);
- 4) стати висококваліфікованим спеціалістом (63% студентів);
- 5) забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності (50% студентів);

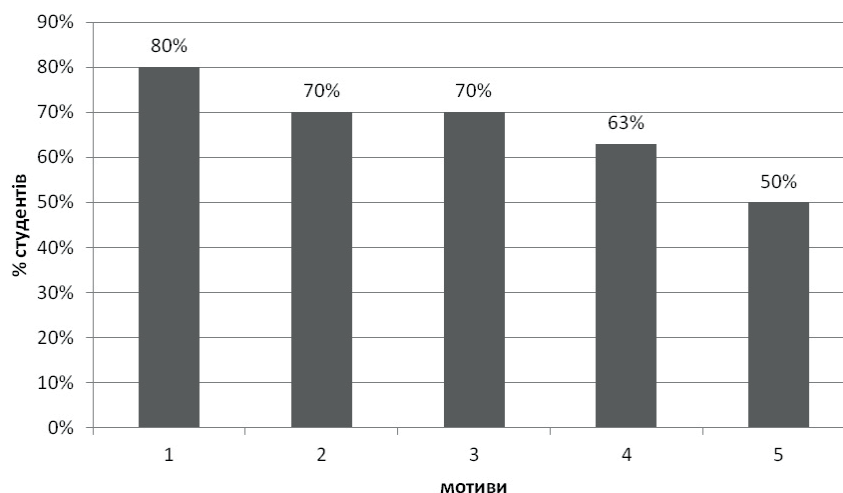

Рис. 1. Результати за методикою «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін)

Отже, більшість студентів указала, що важливо отримати диплом, тобто домінує формальна зовнішня ознака навчальної діяльності. На наш погляд, вибір такого мотиву не може забезпечити вмотивованості й активності студентів у навчальному процесі. Навчально-пізнавальні мотиви посіли друге місце в мотивації студентів (набуття глибоких і стійких знань; одержання задоволення від пізнання нового). Вибір указаних мотивів засвідчує наявність пізнавального інтересу у студентів, що позитивно для успішної навчальної діяльності. На третьому місці є професійні мотиви навчальної діяльності (бажання стати висококваліфікованим спеціалістом; забезпечення успішності майбутньої професійної діяльності). Професійні мотиви пов'язані з прагненнями студентів здобути професійні знання, навички, стати кваліфікованим спеціалістом. На нашу думку, професійні мотиви пов'язані з інтересом до майбутньої професії, з тим, наскільки був свідомим вибір професії, бажанням у майбутньому провадити саме цю діяльність.

За методикою А. О. Реана, В. О. Якуніна «Діагностика навчальної мотивації студентів» (у модифікації Н. Ц. Бадмасвої) було запропоновано оцінити значущість окремих мотивів у їхній навчальній діяльності за 5-бальною шкалою. Методика засвідчує розподіл мотивів навчання за такими 7 шкалами: 1 шкала – комунікативні мотиви, 2 – мотиви уникнення невдач, 3 – мотиви престижу, 4 – професійні мотиви, 5 – мотиви творчої самореалізації, 6 – навчально-пізнавальні мотиви, 7 – соціальні мотиви.

Аналіз методики (рис. 2) виявив такі результати (указано середні показники):

- 1) Шкала «Комунікативні мотиви» – 3,6;
- 2) Шкала «Професійні мотиви» – 3,6;
- 3) Шкала «Мотиви творчої самореалізації» – 3,5;
- 4) Шкала «Соціальні мотиви» – 3,2;
- 5) Шкала «Навчально-пізнавальні мотиви» – 3,0;
- 6) Шкала «Мотиви престижу» – 2,6;
- 7) Шкала «Мотиви уникнення невдач» – 2,5.

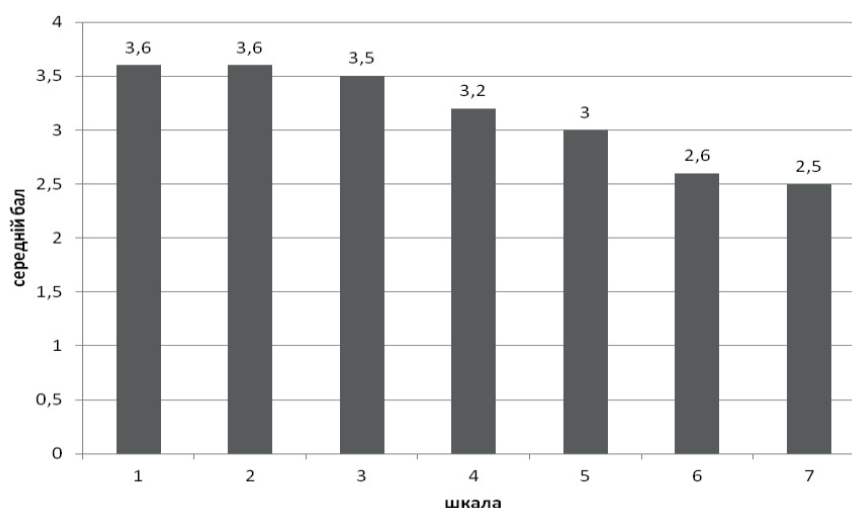

Рис. 2. Результати за методикою А. О. Реана, В. О. Якуніна (у модифікації Н. Ц. Бадмасвої) «Діагностика навчальної мотивації студентів»

На нашу думку, не дивно, що студенти – майбутні практичні психологи – визначають саме комунікативні мотиви як найбільш значущі, тому що вони пов'язані зі специфікою професійної діяльності практичного психолога.

Вибір професійних мотивів свідчить, що студенти прагнуть стати кваліфікованими спеціалістами, у професії вони бачать реалізацію себе як особистості, усвідомлюють важливість обраної професії.

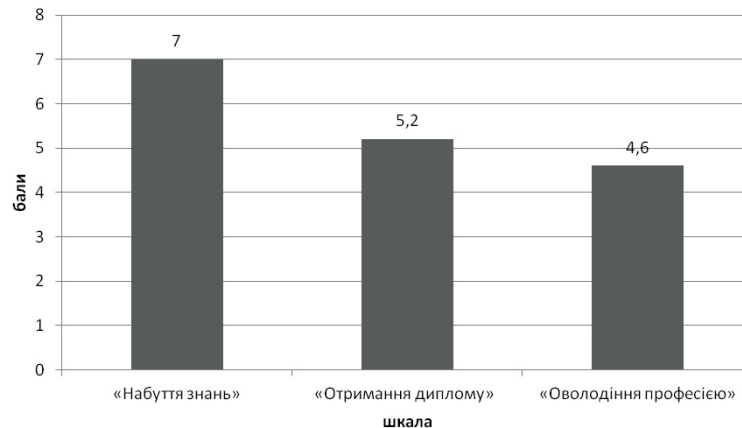
Мотиви творчої самореалізації орієнтовані на творчий підхід до навчання студентів та майбутньої професійної діяльності.

Соціальні мотиви пов'язані з різними взаємодіями студентів з іншими людьми. Це мотиви, які виражаються у прагненні студентів посісти певну позицію у стосунках з оточенням, отримати схвалення, бути авторитетною людиною в колективі, приносити користь суспільству.

У методиці Т. І. Льїної «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» визначено такі шкали: «Набуття знань», «Оволодіння професією», «Отримання диплома». Кожна шкала має відповідну кількість балів і максимальний бал:

- шкала «Набуття знань» – 12,6 балів;
- шкала «Оволодіння професією» – 10 балів;
- шкала «Отримання диплома» – 10 балів.

Проведене дослідження показало такі результати (були обчислені середні значення за кожною шкалою): шкала «Набуття знань» – 7,0 балів, «Отримання диплома» – 5,2 балів, «Оволодіння професією» – 4,6 балів (рис.3).

**Рис. 3. Результати за методикою Т. І. Ільїної
«Мотивація навчання у вищому навчальному закладі»**

Ця методика підтвердила наші висновки, що пріоритетними для студентів є набуття знань та отримання диплома.

У дослідженні використано критерій χ^2 Пірсона для зіставлення емпіричного розподілу ознаки з теоретичним (рівномірним). Отриманий емпіричний розподіл ознаки відрізняється від теоретичного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Унаслідок проведених теоретичних і практичних досліджень ми дійшли висновку, що навчальна мотивація – це сукупність мотивів, які спонукають студентів до навчальної діяльності, пояснюють їхню активність у навчальному процесі. Від структури мотивації та провідних мотивів залежить ефективність навчальної діяльності студентів, оволодіння професійними компетенціями. Мотивація не є незмінною, і це треба враховувати для розуміння ієрархії мотивів навчальної діяльності та можливості впливу на них.

Ми вважаємо, що для професійного становлення майбутніх практичних психологів визначальними є навчально-пізнавальні та професійні мотиви, оскільки саме вони забезпечують свідому, активну залученість студентів до навчального процесу, орієнтацію на професійний розвиток.

Отже, потрібно вивчати навчальну мотивацію студентів для підвищення ефективності навчального процесу.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення мотивації навчальної діяльності студентів освітньо-професійної програми «Психологія» на різних курсах для аналізу динаміки від першого курсу до четвертого. Опанування професійними компетенціями залежить від навчальної мотивації, тому важливо досліджувати психолого-педагогічні умови формування професійних і навчально-пізнавальних мотивів навчальної діяльності студентів.

Література:

1. Бадмаева Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: монография. Улан-Удэ: Издательство ВСГТУ, 2004. 280 с.
2. Бондаренко Н. Б. Мотиви опанування учнями 7–9 класів іноземної мови як засобу самовираження особистості: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2002. 18 с.
3. Бурименко А. Г. Внутрішня і зовнішня навчальна мотивація у студентів педагогічного ВНЗ. *Психологічна наука і освіта*. 2006. № 4. С. 28.
4. Колчигіна А.В. Специфіка навчальної мотивації студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон, 2018. № 1 (2). С. 46–50.
- Лисовец Н. М. *Професійна мотивація студентів як засіб активізації навчання*. Режим доступу: <http://www.masters.donmtu.edu.ua/2012/iem/temnenko/library/article5.htm>.
5. Ломов Б. Ф. Методологічні та теоретичні проблеми психології. М., 1984. С. 313.
6. Реан А. А., Андреева Т. В., Киреева Н. Н. и др. О ценностно-мотивационной сфере студентов-универсантов. *Ананьевские чтения – 99: Тезисы научно-практической конференции*. СПб., 1999. С. 47.
7. Тимошенко В. М. Психологічні особливості формування мотивації досягнення майбутніх учителів (на матеріалі вивчення іноземної мови): Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. 21 с.
8. Чаусова Т.В. Особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 2018. №6 (35). С. 121–134.